

ISBN: 978-625-7014-79-3

© 2018 Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.

Ketebe Yayınları: 290

Felsefe

Yayın Yönetmeni

Furkan Çalışkan

Editör

Sedat Demir

Yayıma Hazırlayan

Dilâra Yabul İşleyen

Düzeltili

Kadir Daniş

Mizanpaj

Nilgün Sönmez

Kapak

Harun Tan

1. BASKI

Mayıs 2020
İstanbul

ketebe.com

Ketebe Yayınları

Sertifika No. 34989

Maltepe Mahallesi Fetih

Caddesi No: 6 Dk: 2

Topkapı 34010 İstanbul

Tel: 212.612 29 30

e-mail: ketebe@ketebe.com

Baskı ve Cilt

Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.

Cihangir Mah. Güvercin Cad.

No: 3/1 Baha İş Merkezi A Blok

Kat: 2 34310 Haramidere -

Avcılar / İstanbul Sertifika No: 44452

Tel: 212.412 17 00

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Copernicus, Kant ve Düşüncenin Modernliđi

ATILA ATAMAN

KETEBE

Atila Ataman

Atila Ataman 1977'de Trabzon'da doğdu. Kitapları: *Hiçistan Rehberi*; *Çile: Avangard Bir Romanın Taslağı*; *Ezelî Komedyâ: Standart Bir Destanın Eskizi*.

Sunuş

Foucault'nun, Heidegger'in ve daha birçoklarının eserinin merkezinde bizleri modern kılan tarihsel dönüşümün araştırılması ağırlıklı bir yer tutar, neredeyse kaçınılmaz olarak böyledir bu, çünkü eskilerin kendi çağlarında ahlakın bozulmasına ve kıyametin yaklaşmasına ilişkin sürekli şikayetlerini artık naif bulmakta olsak da onlardan daha beterini yapar ve çağımızı deyim yerindeyse felsefi bir sorun olarak algılarız. Sanki modernlik boyunca bir şeyler bizden sürekli eksilmiştir, bilimsel gelişmelerin ardından gelen pozitivist fetih çılgınlığının ve Aydınlanma düşünürlerinin insan doğasına duyduğu sonsuz güvenin avam arasında tedavül eden popüler vülgarizasyonların çöplüğüne terk edilmesinden beri (kimse tarihi Hegel gibi kutlamadığı sürece ve Hitler'i ve Stalin'i modernliğin ürettiği anlaşılabilirdiği ölçüde, akli başında olanlarımız tarafından böyle davranılmaktadır) modernliğe artık güvenilmemekte, en azından kayıtsız şartsız güvenilmemektedir. Gel gör ki, ondan geri dönmek de hiçbirimiz için ondan tamamen memnun kalmaktan daha mümkün değildir. Voltaire'den başlayıp Comte, Spencer, Renan gibi birçoklarına uzanan koşulsuz iyimserlik bizim için artık çok eskimiş bir hikayedir, evet,

ama gerçek ya da muhayyel bir geleneği aynen ihya etmenin imkanı da kapalıdır ve bunu arzulayacak olanlar (kabaca muhafazakarlar, diyelim) bile meselenin gayet iyi farkındadır.

Böylece modernliğe ilişkin literatür uzar gider, ve ben de burada söz konusu literatüre bir asap bozukluğu halet-i ruhiyesi içinde ve biraz fazla sıkışık yazılmış olmanın bütün iticiliğine sahip yüze yakın sayfayla katkıda bulunmaktan çekinmedim. Modernliğin en temelde doğa ve kültür arasındaki ilişkinin farklı bir tasarımını içerdiğini tesbit ettikten sonra da, madî tarihçiliği başkalarına bırakarak, onun kurucu düşünürleri veya temsilcileri sıfatıyla Montaigne'in, Cervantes'in, Hobbes'un, Kant'ın, Baudelaire'in, Saussure'ün eserlerini ardarda gelen ve zihnimizdeki gerçeklik düşüncesini parçalamakta olan kırılmaların, kozmosun düzeni ve insan, mit ve olgu, doğal durum ve toplum, düşünce ve gerçeklik, güzellik ve hakikat, ardından dil ve gerçeklik arasındaki kırılmaların birbirlerini izlemesi olarak görmeyi önerdim. Bu öneri tartışılabilir ya da abartılı bulunabilir, ama esasa ilişkin haklı ve reddedilemez bir yanı olduğuna da kesinlikle inanıyorum.

Düşünce tarihine ilişkin nüfuz edici olmasını umut ettiğim böyle bir okumanın ötesinde, kişisel kanaatime gelirse, entelektüel ilginin artık hakikati sosyokültürel bir inşa ve bilgiyi deneysel bir ölçümlenebilirlik olarak tasarlamamız nedeniyle dejenere olmuş olduğuna ve gerçekliği, yani varolan olarak varolanı telafisi imkansız biçimde ıskaladığına inanıyorum. Standart düşünce tarihi anlatılarımızda Muhasibî'nin yeri Descartes'tan ve Sadra'nın yeri Kant'tan küçük tutulduğu sürece bunun asla aşılamayacağına da inanıyorum. Batılılar'ın bu noktadaki kanaati ne olur, hiç bilmiyorum, ama biz kendimizi onların kanaatleriyle bağlı hissetmek durumunda değiliz.

1.

Bilimsel kuramların olguları mı kurguları ya da tercihleri mi daha çok yansıttığına ilişkin görece sofistike tartışmalardan önce, biz ürkütücü bir kolaylıkla hep unutuyor olsak da, aslında, en azından yeterince profesyonel astronom olmayanlarımız için, dünyanın güneş etrafında döndüğü bilgisi bile sözcüğün teknik anlamında bir tevatürden, yani yalan üzerinde ittifak ettiği düşünülemez bir çoğunluğun rivayetinden ibarettir. Üstelik söz konusu tevatür görünürdeki olgunun da apaçık bir inkarını temsil eder. Sağduyu, daha doğrusu gözlem tam tersini söylüyor olsa bile dünyanın güneş etrafında döndüğüne inanır ve inançtaki bu dönüşümün tarihsel anının insan bilgisindeki bir devrim olduğunu bile hemen iddia ederiz. Gözlemin öğrettiğinin tam tersine inanmamızın yegane nedeni, aslında, otoritenin kaynağına ilişkin psikolojik koşullanma ve ardından da çoğunluktur, ve dolayısıyla inancın bu çerçevede kaldığı ölçüde gerçek anlamdaki bilgiyle uzak yakın herhangi bir ilgisi yoktur. Yani bilim genellikle pek bilinmez, ama tasdik edilir.

Ockham şeylerin gereksiz yere çoğaltılmaması ilkesine dayanarak Aristoteles'e karşı ve Grosseteste'nin ardından ay-altı ve ay-üstü evrenlerin türdeşliğini öğretmiş ve bu yeni öğretinin yaygınlaşma süreci ancak Newton'ın yeryüzündeki elmaların düşmesiyle gökyüzündeki gezegenlerin dönmesini aynı fiziksel yasalara bağlayarak açıklayabilmesiyle tamamlanmıştı. Copernicus güneşin dünya etrafında dönmeyebileceği bir evren kuramı önermiş ve Cusanus'un metafiziği ya da

Bruno'nun hermetizmi kadar Galileo'nun mekanizmiyle de uyumlu görünen bu yeni kozmoloji giderek yerleşmişti. Copernicus sunduğu alternatifi dinî baskılardan çok, diğer bilgilerin muhtemel alaycılıklarına karşı güçlendirmek adına Hermes'in ve Pythagoras'ın otoritelerine atıf yaparken hala dairevî yörüngelerle ve merkezinde bu kez güneş olsa da yine bir sabit yıldızlar küresince kuşatılmış değişmez bir evren kavramıyla düşünüyordu, –çünkü Batlamyus'un astronomisini düzeltme ihtiyacını bile öncelikle onu Aristoteles fiziğine daha iyi uydurmak için hissedecek kadar skolastikti, ve aslında gezegenlerin hızlarını sabit kılmak adına Batlamyus'un modelini basitleştirmek yerine daha da karmaşıktırıyor-du,– ama süreç içinde ondan önce Cusanus'un ve ondan sonra Bruno'nun astronomik bir ilgi ve matematik ölçümlerden çok felsefi spekülasyona dayalı daha da radikal kozmolojileri mekanistik ve gözlemci bir bilim tarafından giderek doğrulandı. Copernicus'un eseri bir görüşe göre aslında çok belirsiz ve astronomiye katkısı açısından neredeyse yararsızdı, ve evrenin merkezine güneşi yerleştirdikten sonra dünyayı güneşten biraz uzaktaki bir boşluğun etrafında ve gezegenleri de dünyanın yörüngesinin çizdiği çemberin merkezi olan bu güneşe yakın noktanın etrafında döndürüyordu, –yani Copernicus'un evren kuramı güneş merkezli olduğunu açıklarken, uygulamada güneş sistemi bile güneş merkezli olamamıştı,– ve dolayısıyla sonradan Copernicus devriminin içeriği olarak göreceğimiz kavram eğer sınırsız (ki Copernicus bu konuyu zaten açıkça fizikçilere terk eder) ama sabit olmak yerine değişken, merkezsiz ve türdeş bir evrensel aslında hiçbir açıdan Copernicus'un devrimi değildi, vs...

Öyleyse modern astronominin asıl başlangıcı, en iyi ihtimalle eski bir düşünceyi Cusanus'un ardından yeniden hatırlatmış Copernicus'un eserinden çok, bir gözlemci olarak Tycho Brahe ve bir pythagorasçı olarak değilse de bir fizikçi olarak Kepler'in biraraya geldiği andadır. Copernicus gezegenlerin

Batlamyus'a göre kendi yörüngelerinde hep sabit kalan bir hızla dönmemesinden rahatsız olarak yine kağıt üzerinde tutarlı kalmayı amaçlayan ve neredeyse yeterli gören bir diğer geometrik model kurmakla ilgilenmişti, Kepler'se artık "gök fiziği" dediği "yeni astronomi"sinde bu hız farkının bir yasa olarak ifadesini Newton mekaniğinin de zeminini kurmak üzere açıklıyordu. Cusanus'sa ne gözlemciydi ne de astronomiyi ve fiziği birbirleriyle o ana kadar olduklarından daha fazla ilişkilendirmekle ilgilenmişti, yine de kozmolojisi çağdaşı olan bilimi aştığı gibi ardından gelecek bilimi de aşıyordu. Copernicus'u dine karşı bilimin kahramanı ya da insanın antroposantrik kibrine indirilmiş bir darbe olarak görmekse (onu bu anlamda Darwin'le beraber anmak Freud'dan beri adettendir) tamamen anakroniktir. Daha sonra Galileo'nun başını ağrıtabilecek olan dinî otorite Copernicus'u tam tersine ilgiyle ve iltifatla karşılamıştı. Luther huysuzlanır ve kabalaşır, ama Copernicus'un öğretisini tanıtan Rheticus'un ve daha sonra da onu geliştiren Kepler'in protestanlar arasında yine de bir sıkıntısı olmamıştır. Katolik Kilise Bruno'yu kozmolojisi nedeniyle değil, ama herhalde kristolojisi ve hermetik reformizmi nedeniyle yakacaktır, ve öyle anlaşılıyor ki ancak Bruno'nun yarattığı bu rahatsızlıktan sonra astronomideki yeniliklere karşı otoriter bir kuşku duyulmuş ve Galileo'nun uğraşmak zorunda kalacağı türde katılmış bir dogmatik tavır oluşmaya başlamıştır. Kaldı ki, bu tavır Galileo karşısında bile gerçekte pek o kadar katı olmamıştı.

Hatta, büyük ihtimalle, Bruno'nun infazına bile o zamanlar yaratmış olduğundan daha fazla sansasyonellik atfetmemek ve astronomik spekülasyonların Galileo'nunki gibi bir durumda kazanacağı kısmî politik önemin kaynağını spekülasyonların kendilerinden başka bir yerde aramak gerekmektedir. Kilise'nin Copernicus kuramının tartışılmasını hiçbir zaman mahkum etmemiş olduğunu hatırlamak önemlidir, -dinin Batı'daki tarihinde hem Kilise'nin hem protestanların